

UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ

UNIVERSITATEA
"1 DECEMBRIE 1918"
ALBA IULIA

Moștenirea liturgică a Bălgradului

**Importanța tipăriturilor bălgradene în stabilirea și fixarea
formularelor liturgice românești**

TEZĂ DE ABILITARE

DOMENIUL: TEOLOGIE

Pr. Dumitru Adrian VANCA
conf. univ. dr.

Alba Iulia
2016

REZUMAT

Încă de la susținerea tezei mele de doctorat (Icoană și cateheză) promiteam magistrului meu (IPS Laurențiu Streza), precum și membrilor comisiei (Pr. prof.univ. dr. Nicolae Necula și pr. prof. univ.dr. George Remete) că în obiectivele cercetărilor mele viitoare va fi cuprinsă și analiza unei cărți tipărite la Alba Iulia pe care o identificasem în depozitul de carte veche al Arhiepiscopiei din Alba Iulia, dar despre care nu știam nimic la acea dată.

Din acest motiv, cea mai mare parte a studiilor noastre au fost rezervate evoluției cultului Bisericii Ortodoxe Române așa cum este reflectat în primele cărți liturgice tipărite la Alba Iulia. Acesta este și motivul pentru care prima parte a tezei de abilitare a fost rezervată studiilor și publicațiilor dedicate lui Ioan Zoba și lucrărilor pe care el le-a editat în a doua jumătate a secolului al XVII-lea la Alba Iulia.

Reabilitarea istorică a protopopului Ioan Zoba. Particularitatea centrului de la Alba Iulia stă în faptul că producția tipografică de aici s-a aflat mai tot timpul sub semnul presiunilor Reformei și, în mare măsură, este rezultatul sprijinului administrativ și financiar al autorităților politice calvine, fapt care a generat în istoriografia secolului trecut o poziție de la *rezervată* la *ostilă* față de puritatea ortodoxă a textelor. Ineficientă în a-și atinge țintele propuse, Reforma protestantă a înlesnit totuși evoluția spre o Biserică Ortodoxă renovată, modernă, românească și națională deopotrivă. Reformată, fără ca asta să însemne un alt crez, și, deci, fără a fi transformată într-o Biserică Protestantă, Biserica Ortodoxă a fost în fapt modernizată. Astfel, sub presiunea Reformei, Biserica românească a reușit o reformă internă: a) *Reforma liturgică*, manifestată în special prin traducerea cărților de cult și uniformizarea relativă a practicilor liturgice; b) *Reforma instituțiilor administrative*¹, între acestea, *protoieria* și *Sinodul*

¹ Despre efectele prozelitismului calvin asupra instituțiilor Bisericii românești din Transilvania, vezi la A. DUMITRAN, *Religie ortodoxă – Religie reformată...*, p.95-123.

general (Soborul cel mare), compus din mitropolit, protopopi și delegați ai preoțimii, cu o autoritate ce depășea mult organisme similare din celelalte Biserici Ortodoxe, s-a dovedit a fi „cea mai importantă instituție administrativă ce a funcționat în cadrul Bisericii românești din Transilvania în decursul secolului al XVII-lea”.

În ciuda tendințelor conservatoare ale Constantinopolului și ale Moscovei, sub a căror influență s-a aflat cultura eclezială medievală, românii au înțeles că limba popoarelor este doar un instrument prin care mesajul lui Dumnezeu ajunge la urechile omului. Cum era și firesc, pentru Transilvania rolul de lider în tipărirea și traducerea românești îl va juca Alba Iulia, unde apar importante cărți de cult: *Noul Testament* – 1648, *Psaltirea* – 1651, *Molifelnicul* – 1689, *Chiriadromionul* – 1699, *Bukoavna* – 1699 . Avântul tipografic al Bălgradului era cu adevărat impresionant; se tipărea în latină, maghiară, germană. Despre Tipografia de la Alba Iulia s-a scris mult și bine². Legată de doar câteva nume – mitropolitul Simion Ștefan, protopopul Ioan Zoba din Vinț și tipograful Mihai Iștvanovici și Chiriad Moldoveanu – tipografia de la Alba Iulia reușește să ducă tiparul românesc înainte atât prin tehnică, cât și prin modul de selecție, traducere, prelucrare a textului religios³.

Dacă atitudinea față de proprii săi mitropoliți cu care s-a războit (Sava și Ioasaf) nu a fost una conformă cu obiceiurile și normele Bisericii Ortodoxe iar cea față de autoritățile calvine a fost una prea obedientă astăzi știm cu siguranță că textele publicate de Ioan Zoba nu pot fi acuzate de insinuări protestante. Mai multe, cele 7-8 titluri apărute sub îndrumarea sa contribuie decisiv la formarea limbii liturgice românești. În cele peste 20 de studii și articole referitoare la acest promotor al limbii și tiparului românesc, în cei aproape 15 ani de când ne-am ocupat de activitatea editorială și tipografică a lui Ioan Zoba, ***am demonstrat cu prisosință*** că:

- Ioan Zoba ***a contribuit la rafinarea formularelor liturgice românești***, atât ca expresii cât și ca mod de alegere și distribuire a materialului liturgic cel puțin pentru *Liturghier (Rânduiala diaconstvelor)*, *Molifelnic (Molităvnic)* care au fost întrebuițate masiv de celelalte ediții românești prin intermediul lui Antim Ivireanul;

² Eva Mârza, *Tipografia de la Alba Iulia, 1577-1702*, Sibiu, Edit. Imago, 1998 și Eugen Pavel, *Carte și tipar la Bălgrad*, Cluj-Napoca, Edit. Clusium, 2001.

³ Eugen Pavel, *Carte și tipar la Bălgrad*, p. 12.

- Din analiza noastră rezultă că *toate cărțile sale pot fi acceptate fără rezerve ca având un conținut ortodox*, în perfectă concordanță cu doctrina Bisericii ortodoxe (uneori depășind chiar puritatea textelor actuale);
- Prin modelele sale omiletice puse la dispoziția clerului ardelean (*Sicriul de aur* și *Cazanii la oameni morți*), **Ioan Zoba a contribuit decisiv la formarea unei omiletici românești.**

Munca depusă de noi și prezentată în capitolul **Cercetările în domeniul istoriei cultului** este ilustrată semnificativ de publicarea (împreună cu Ana Dumitran și Alin Gherman) a ediției critice a *Molităvnicului* publicat de Ioan Zoba la Alba Iulia (1687). Cele mai importante concluzii ale noastre sunt:

- *Slujbele prezentate sunt de o puritate a doctrinei ortodoxe neîndoielnică*; niciuna dintre slujbele cuprinse în *Molitfelnic* nu are vreo urmă de contaminare protestantă;
- *Molitfelnicul a contribuit la stabilizarea formulelor liturgice* (a se vedea *Molitfelnicul* și liturghierul lui Antim Ivireanul⁴), precum și la îmbunătățirea fondului lingvistic românesc.

Cercetările în domeniul teologiei liturgice contemporane vizează mai cu seamă relația dintre *Liturghie și transmisiunile Radio-TV* (concretizate în două studii), și atitudinea unor credincioși față de probleme contemporane (incinerarea). Scopul acestor studii a fost de a afla dacă există un conflict conceptual și real între „Liturghia on-line” și Liturghia „live” și cum poate fi rezolvat. Dezvoltarea noilor tehnologii oferă posibilitatea transmiterii *on-line* a slujbelor dar pune sub semnul întrebării corectitudinea liturgic-doctrinară a acestui demers. Ce, cât și cum se transmite din actul liturgic sunt întrebări la care Biserica trebuie să răspundă ținând cont că, pe de o parte Liturghia nu se rezumă numai la ascultarea slujbei, ci și la părtășia cu Hristosul euharistic și cu ceilalți membri ai comunității, iar pe de altă parte, cum poate Biserica să rezolve nevoia pastorală de participare liturgică a unor credincioși imobilizați datorită unor boli grave. Concluziile noastre reliefează că, deși există un oarecare câștig prin participarea la liturghia online, acesta nu poate fi atribuit decât creștinilor aflați în situații dificile ori în imposibilitatea participării concrete la Sfânta

⁴ Au confirmat ipoteza noastră atât Mircea PĂCURARIU (*Tiparul în Biserica Ortodoxă Română*, Sibiu, Edit. Andreiana, 2016, p. 86) cât și Cătălina VELCULESCU (*Diaconstoele de la Alba Iulia și Liturghierul lui Antim Ivireanul*, în „Anuarul Institutului de Istorie A. D. Xenopol”, XLVII, 2010, p. 23-31).

liturghie, deoarece nu poate fi realizat scopul ultim al acesteia: împărtășirea credincioșilor.

Partea rezervată propunerilor de revizuire a cultului Bisericii Ortodoxe (**Propuneri și soluții în legătură cu unele rânduieli liturgice contemporane**) are în vedere două slujbe care ar putea reformulate în Molitfelnicul contemporan, cel puțin pentru una dintre ele putându-se folosi textele lui Ioan Zoba în Molitfelnicul său.

Întrucât *Molitfelnicul* contemporan conține în *Rânduiala la ieșirea cu greu a sufletului*, un *Canon de rugăciune* cu un text foarte sumbru [*Căci ce folos am eu, dacă sufletul meu este tras la înfricoșătoare chinuri, iar trupul este cântat de voi! Lasați-l neîngropat, ca să mănânce câinii inima mea.* (Cântarea a VI-a, *Molitfelnic*, București, 2002)], noi propunem varianta mai optimistă a lui Ioan Zoba [*Dintru 'nălțime caută spre mine Maica Dumnezeului meu și cu milă pleacă-te acum spre mine; pogoară-te și mă cercetează ca, văzându-te, din trup să ies, bucurându-mă.* (Cântarea a VI-a, *Molităvnic*, Bălgrad 1689)].

Cât privește *Direcțiile de dezvoltare a viitoare mele cariere academice și de cercetare științifică*, voi căuta să lucrez mai întâi în același domeniu al cărților vechi unde cred că mai este mult de făcut și unde voi putea realiza câteva reeditări ale textelor vechi. Cred de asemenea că îi suntem datori lui Chiriac și Iștvanovici cu *o monografie despre rolul și importanța tipografilor*. În ce privește viața liturgică în societatea contemporană voi căuta să realizez *o monografie de spre cultul Bisericii în contextul noilor tehnologii* în care să identific foloasele dar și limitele cu care trebuie să opereze Biserica în această direcție.

De asemenea, prin propunerile făcute în planul managementului academic (îmbunătățirea planurilor didactice și a curriculei) cred că pot fi de folos învățământului teologic din România.

*

Cred că prin activitatea mea în domeniul Teologiei liturgice am contribuit la dezvoltarea acestei discipline, iar studiile mele au fost receptate de comunitatea științifică și pot contribui în viitor la formarea de specialiști în acest domeniu de cercetare.

pr. Dumitru A. VANCA
conf. univ. dr

